

FELSEFE DÜNYASI

2020/ KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 72

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBİTAK ULAKBİM / TR Dizin tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBİM / TR Dizin since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.net

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Uzun Dijital

Zübeyde Hn. Mah. İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48 / 48 06070 - İskitler / ANKARA

Tel: 0 312 395 85 71-72

Basım Tarihi : Aralık 2020, 400 Adet

(DİL VE SİSTEM AÇISINDAN) AİDİYET VE KÜLTÜR*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 72, Kış 2020, ss. 38-57.

Geliş Tarihi: 01.10.2020 | Kabul Tarihi: 05.11.2020

Şafak URAL**

Giriş

Birçokları gibi “kültür” ve “medeniyet” de çok anlamlı, çok farklı yorumların, açıklamaların konusu olan kavramlardır. “Kültür” kavramını özellikle “aidiyet”, “dil” ve “sistem” kavramları ile ilişkilendirerek anlamaya çalışacağım. Bu amaçla, “dil ve sistem” kavramlarına, alışlagelmiş anlamları dışında, sınırlı ve özel bir kullanım alanı belirleyeceğim.

Bu amacı gerçekleştirirken, “kültür” gibi kendisi zaten sorun yüklü bir kavramı anlamak için, en az kendisi kadar sorun yüklü kavramları da işin içine katmanın ne kadar riskli olduğunun farkındayım. Böyle bir tutumun, sorunları çözmek yerine bir tür göz boyama yoluyla onların üstünü örtmeye sebep olduğunu ve sonunda bir safsataya dönüştüğünü günlük yaşantımızdan çok iyi biliyoruz.

Ockham’ın usturası, kavramları gereksiz yere çoğaltmamak gerektiğini söyler; gerçekten de aksi takdirde kolayca mugalata yapmak, döngüsel ispatlar vermek, akıl karışıklığı yaratmak kaçınılmaz olur. Sorun yüklü kavramlar ile en az kendileri kadar sorunlu kavramlar arasında döngüsel bir ilişki kurmaktan özenle kaçınacağım. Amacım, sorunu mümkün olduğu kadar

* Bu yazı, 28 Kasım 2018 tarihinde Dil ve Sistem Vakfında, Dr. Burak Eke’in nazik daveti üzerine yapmış olduğum konuşmanın genişletilmiş halidir.

Yazımı okuyup değerlendirme lütfunda bulunan değerli meslektaşlarım Prof. Dr. Celal Türer ile Prof. Dr. A. Ayhan Çitil’e şükranlarımı sunuyorum.

** Prof. Dr. İstinye Üniversitesi, safakural@safakural.com
ORCID: 0000-0003-2930-190X

basite indirgeyerek açıklamaya çalışmaktır. Bu yaklaşımın dayanağı, *kültür* olgusunun *aidiyet* üzerine kurulmuş olması ve kendine özgü bir *dil* ve *sistem* özelliği taşımasıdır.

Bu kavramlar arası ilişkilerde çıkış noktası, “kültür” olgusunun aslında birbirine karşıt, hatta biri diğerini dışta bırakan iki özelliğe sahip olmasıdır. Dolayısıyla da bu karşıtlığı dikkate almadan bu olguyu anlamak sanırım mümkün değildir. “Kültür” olgusunu, bu özelliği “sistem” kavramıyla ilgi içinde ele alarak anlamaya ve açıklamaya çalışacağım.

“Kültür” anlam olarak artma, çoğalma ve ilerlemeyi ifade etmektedir; ama aynı zamanda geçmişe bağlılığı ve bir yönüyle de değişmemeyi temsil etmektedir. İşte amacım kültür olgusunu bu karşıtlık üzerinden ele almaktır. Bu yaklaşımın, bugüne kadar kültür ile ilgili olarak ileri sürülmüş farklı görüşlere de cevap verebileceğini umuyorum.

“Sistem” kavramının genel olarak beni ilgilendiren yönü, esnek/esnetilebilir bir tasarım/kurgu özelliği taşımasıdır. Bu kurgunun kurucu unsurları, bizi bir amaca götürecek öğelerden seçilebilir; hatta, öğeler arasında kurulacak ilişki de bir veya birden çok amaca bağlı olarak yine bizim tarafımızdan tanımlanabilir. Kurulacak ilişki, sisteme ve dolayısıyla öğelerine varlık kazandırır; diğer bir ifadeyle sistemin ve öğelerinin varlık özelliklerini tanımlar (Ural, 2019). Bu bakış açısı sayesinde, sosyal bilimler, kültür olayları, insan davranışları, hatta fizik bilimlerini aynı ilkeler aracılığıyla anlamak ve onları inşa etmek sanırım mümkündür.

Bilimsel bir sistemi oluşturan kavramlar arasında kurulacak bağıntı, bir yönüyle elbette gözlemsel olarak doğrulanabilir olmalıdır. Bağıntılar arasındaki ilişkinin tutarlılığı sözkonusu olduğunda, mantık devreye girecektir. Bilimsel karaktere sahip bir sistemin öğeleri arasındaki bağıntıların yasalara bağlı olarak işlenmesi; yani öndeyide (prediction) bulunması ve nicel bir dil ile ifade edilmesi öncelikli olarak gereklidir. Fakat örneğin kültür olgusu sözkonusu ise, yine bir sistemden söz edilebilir; fakat bu son özelliklerin aynen geçerli olması elbette beklenilmemelidir.

Bu noktada Aristoteles ile ilgili bir hikaye ne demek istediğimi anlatmama yardımcı olabilir. Ömrünün sonlarına doğru Aristoteles, kitaplarını bağışlamayı düşündüğü iki öğrencisi arasında seçim yapamayınca, “bana memleketinizden bir şişe şarap getirin” demiş. Aristoteles getirilen şarapları içtikten sonra Theophrastus adlı öğrencisine kitaplarını bağışlamış. “Niye öyle yaptın?” diye sorulunca, “yumuşak bir şaraptı, o şarabı içen de bu huya sahip olabilir” demiş! Bunun ne kadarı tevatür ne kadarı doğru bilmiyorum

ama bir hikaye olarak oturduğu bir zemin var. Bu zeminde en nesnel özelliğe sahip unsur, şüphesiz şarap; bu hikayede şarabın belirli bir varlık özelliği kazanması kültür sayesinde gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle kültür, bir sistem olarak, şaraba nesnel bir varlık olmasının ötesinde ve dışında farklı varlık özellikleri kazandırıyor. Aristoteles, kendi deneyimleri ve kültürel birikimi çerçevesinde A kişisini ve bu kişinin yaşadığı toplumu yorumluyor. Burada kültür, bir sistem olarak, bir olaya/nesneye bakışı biçimliyor; yani ona bir varlık kazandırıyor. Aristoteles örneğin bir Hıristiyan (veya Müslüman) olsaydı, olaya daha farklı yaklaşırdı. Gerek A kişisi gerek şarap, farklı açılardan -farklı kültürlerin biçimlediği bir sistem açısından- yorumlanır, böylece de farklı varlık özellikleri kazanırdı. Örneğin şarap günah, şarap içen günahkar olacaktı; bu nitelme (varlık kazandırma) birçok kavramın birlikte oluşturduğu -dilsel- bir ağ/sistem aracılığıyla gerçekleşecekti.

Şarap her ne kadar somut bir fiziksel nesne olsa da, farklı sistemler (ve dolayısıyla bu sistemlerin kavram örgülerinin oluşturduğu diller, kısaca kültürler) açısından farklı varlık özelliği kazanacak şekilde görülebilmektedir. Dolayısıyla -bir sistem- üzüm üreten ve ondan şarap yapan kimselerin kurgusuna veya örneğin şaraba kültürel değer veren bir uzmanın tasarımına ya da bir Hıristiyan'ın bakışına bağlı olarak farklı -varlık- özellikleri taşıyabilmektedir. Bu 'sistem'ler, aynı konuşma dilini (örneğin Latince'yi) kullansa da, aynı olguyu kendi anlam örgüsü içinde farklı kavrayıp yorumlayabilir. Her bakış açısı aynı nesneyi farklı kavramlar aracılığıyla veya aynı kavramların oluşturduğu farklı örgüler çerçevesinde görecektir, dolayısıyla da ona farklı varlık özellikleri kazandıracaktır.

Her bir sistem, kavramların semantik içerikleri arasında farklı bağlar kurar. Örneğin "günah" kavramının semantik içeriği, dolayısıyla diğer kavramlar ile kurduğu bağ sistemden sisteme değişebilir. Fakat her sistem, kavramların semantik içeriklerini kendine göre kurgulamış olsa da, sonuçta hepsi mantıksal bir bütünlük taşımak durumundadır.

Semantik içerikler arasında kurulacak ilişkiler ağı, örneğin teolojik bir dil, felsefe veya örneğin bir kimya dili olacağı gibi, bir A toplumunun kültürünü de ifade edebilir. Bu dil, hem bir iletişim aracıdır, ama aynı zamanda kendine özgü -kültürel- bir sistemin taşıyıcısı durumundadır.

Herhangi bir sistem, bütünüyle dilsel/kavramsal/mantıksal bir kurgu olabileceği gibi, empirik özelliklere de sahip olabilir. Nitekim bir fizik sistemi, hem dilsel/mantıksal/matematikselsel bir yapıdır hem de deney ve gözlemle ilişkilidir.

Kavramların semantik içerikleri arasında kurulan bağların tutarlı bir bütünlük oluşturmaları, bir sistem özelliği kazanması demektir; buradaki tutarlılık, kavramların içerikleri arasındaki mantıksal bütünlüktür. Sistem, bilimsel bir özellik taşıyabildiği gibi, örneğin edebiyat da bir sistem oluşturabilir; aralarındaki fark, kavramlar arasında olması gereken tutarlılık ilişkisinin niteliğine bağlı değildir elbette. Kavramların tanımlanan semantik içerikleri, farkın önemli bir belirleyicisidir; ne var ki, bilimsel bir sistemde kavramların içeriklerinde felsefi veya edebi unsurlara da rastlanılabilir. Bu gibi unsurlar, şüphesiz sistemin tutarlılığını sağlamaya yönelik olmayacaktır; sağlıklı bir iletişime, düşünebilmeye veya istenileni kısa ve öz bir şekilde metaforlara da yer vererek aktarmaya yardımcı edebilirler. Bu durumda ‘sistem’ denilince, nesnel veya öznel amaçlarımıza, niyetimize, kaygularımıza veya benzeri duygu veya düşüncelerimize bağlı olarak oluşturulan kurguları anlamak yerinde olacaktır. Bu kurgu/sistem sayesinde bir ‘dil’in kavramlarının semantik içeriklerinin zenginliğinden ve oluşturduğu ağırlıktan söz edilebilir. Eğer bilimsel bir sistem sözkonusu ise, elbette empirik verileri de ayrıca dikkate almak gerekecektir. Burada sözü edilmek istenilen “bilimsel sistem”, geleneksel anlamda “bilimsel teori” veya “bilimsel sistem” kavramlarından farklıdır; çünkü, kısmen yukarıda işaret edilen çok genel özelliklerinden ötürü ve aşağıda da ele alınacağı gibi, burada kullanılan “sistem” kavramının kendine özgü bir yapısı vardır.

Konuşma dilini, niyetimizi, düşüncemizi, amacımızı ifade etmek (veya yerine göre gizlemek) için bir araç olarak kullanırız. Bu dilin kavramlarının içerikleri de, gizlenmek veya aktarılmak istenilen duygu veya düşüncelere bağlı olarak biçimlenebilir. Kişi, niyetine bağlı olarak, kavramları kendine göre belirleyip aralarında gevşek denilebilecek bağ/bağlar kurabilir; bu bağların gevşekliği aralarındaki mantıksal ilişkinin açık olmaması demektir. Çünkü günlük yaşamda dili, basit haliyle ve tutarlılığına çok da dikkat etmeden kullanırız. Bu dilin kavramlarının içeriği bir ölçüde kişiseldir; sadece kişinin tercihlerini değil, ama aynı zamanda o toplumun kültürünü, örf ve âdetlerini de yansıtır. Sonuçta, amacımıza, niyetimize, kaygularımıza, veya benzeri duygu veya düşüncelerimize uyan, onların karakterize ettiği (yerine göre kişisel de olabilen) bir sistem/kurgu ortaya çıkar.

Günlük konuşma dışında örneğin evreni akıl yoluyla kavramak istediğimizde de yine bir sistemden söz etmek gerekecektir. Ama bu sistemde dil, örneğin mekanist ve determinist bir yapı öngörecektir. Kavramlar arasında matematik dil aracılığıyla kurulacak ilişki de ister istemez sıkı mantıksal bir özellik taşıyacaktır; dolayısıyla da kavramların semantik içerikleri çok daha sınırlı, yani tek-anlamlı olacaktır. Ama evreni teolojik kabullerin yönlendirildiği bir sistemde ise, kavramların içerikleri, teolojik kabullerin yönlendirdiği bir sistemde, çok daha geniş olacaktır. Bu kavramların içerikleri, teolojik kabullerin yönlendirdiği bir sistemde, çok daha geniş olacaktır.

dirdiği bir sistem olarak düşünmek istersek, amaçlılık kurulacak sistemin dayanak noktasını oluşturacaktır.

Rastgele biraraya getireceğimiz taşlar, bir sistem tanımlamazlar; ama bu taşları bir akvaryum içine koyarsak, örneğin bir eko-sistemden veya bakış açısına göre biyo-sistemden ya da odanın içinde diğer eşyalarla ilgi içinde düşünerek estetik bir kaygıdan sözedebiliriz. Taşları farklı renklere boyar, aralarında dekoratif bir kurgu oluşturabilir ve dolayısıyla da yine bir sistemden sözedebiliriz.

Sistem, varlık kazandırma aracıdır; varlık kazandırmada, -sabit birkaç kural (örneğin mantık kuralları) dışında- farklı ilke ve kurallar, teorik veya pragmatik beklentiler, hatta kaygılar rol oynayabilir. Sonuçta, yukarıda Aristoteles örneğinde işaret edildiği gibi bir sistem kültürel açıdan veya teolojik bir çerçevede ya da bilimsel bir özellik çerçevesinde inşa edilebilir. Bu süreç, her sistemin kavramları ve içeriklerini kendi amaçları doğrultusunda inşa etmesi anlamına gelir. Kavramların içerikleri kadar aralarında kurulacak bağlar da bir sistemin öngördüğü varlık özelliğini belirleyecektir. Nitekim “şarap” kavramının içeriği, sözgelimi bir kültür açısından veya bir şarap uzmanı tarafından farklı şekilde, ama kendine özgü bir sistem içinde, diğer kavramlarla ilişkili olacak şekilde oluşturulur. Bir sistem, daha doğrusu kavramlar arasında kurulan bağlar, bir tasarım olarak, belli bir varlık özelliği (bir ontoloji) tanımlar. Elbette, örneğin “canlılar dünyası” dediğimizde, varlığı bize bağlı olmayan, bizim dışımızda ve bizim algımızdan bağımsız nesnelere anlarız; daha doğrusu böyle düşünmeye alışmışızdır. Ama böyle bir olgunun varlığının benim algımdan bağımsız olduğu varsayılsa bile, “var” yüklemine anlamı, benim tasarımlarım ile sınırlıdır. “Canlı” dediğimde anladığım şeyi, söz gelişi teolojik bir arka plan üzerinde düşünebilirim veya doğa yasalarıyla kavrama/ona anlam verme yolunu seçebilirim.

İşte tam bu noktada “dil” olgusu da işe karışacaktır. Çünkü “canlı” dediğimde, bu kavram ile işaret ettiğim olgu, aslında benim bu kavramdan anladıklarımıdır. Dolayısıyla da herhangi (fiziksel, kültürel, biyolojik vs.) bir olgu, bu olguya işaret eden kavramın semantik içeriği ile sınırlıdır; ve bu içerik ister istemez benim tasarımlarımdan, bana ait tasarımlardan oluşacaktır. Bu bakış açısına göre dil, bir kavramın (benim için) iletişime olanak veren bir içeriğinin ve ayrıca benim bu kavramdan anladıklarımın, zihnimde tasarımlarımın taşıyıcısı durumundadır; ve bu yolla her birey, kendi tasarımları açısından/kendi tasarımlarına bağlı olarak nesnelere varlık kazandırır.

Bazı çağdaş filozoflara göre dil, düşüncenin evidir; fakat bence dil, düşüncenin hem bir aletidir (enstrümandır), ama öte yandan hem de bir anlamda hapishanesidir. Bu enstrümanın sahip olduğu özelliklere ve kullananın becerilerine bağlı olarak, onlarla sınırlı olarak 'düşünce' ortaya koyabiliriz. Bir marangozun yapabileceği, kullandığı aletlere ve bu aletleri kullanılma becerisine, nelerin yapılabileceğini bilmesine bağlıdır; kişi de dili kullanabildiği ölçüde düşünce üretebilir. Dolayısıyla üretebildikleri elindekiler ve becerileri ile sınırlıdır; düşünce o aletlere mahkumdur. Düşüncemiz, elimizdeki olanaklarla inşa edebildiğimiz sistemlere hapsedilir.

Konuşma dili, öncelikle iletişime yönelik özellikler taşıyan bir sistemdir: Konuşma dilinde mevcut kavram, isim, fiil ve sıfat gibi birimler, fizik nesnelere, canlılar dünyasına, toplumsal olgulara, insana yani kısaca her türlü nesneye -öncelikle iletişime yönelik- bir sistem içinde varlık kazandırma aracı olarak kullanılırlar. Kültür, konuşma dili aracılığıyla oluşturulan sistemin temel kurucu unsurudur. Dilin semantik içeriğinin belirlenmesinde kültür etkin bir role sahiptir; buna karşılık dil de kültüre varlık kazandırma aracı konumundadır; yani ilişki karşılıklıdır.

Dilin kendisi bir sistemdir; ama sistem oluşturabilen bir sistem. İletişim amaçlı sistem oluşturma eylemimiz, farklı ilkeler kullanılarak belirli amaçlara, duygu ve kaygılara veya ihtiyaçlara yönelik olabilir; fakat bir de eldeki yerleşik kalıpları kullanarak bir sistem kurabiliriz. Bilimsel sistemler bunun tipik örnekleridir. Kısaca, aynı konuşma dilini kullanmakta birlikte farklı ilkelere bağlı olan, farklı görevler üstlenmiş farklı sistemlerden ('dillerden') söz etmek mümkündür.

Her sistem elbette farklı varlık özelliği karakterize edebilir; fakat her sistem, kendini koruma ve varlığını sürdürme amacı taşır. "Bilimsel sistem" kavramını "bilimsel teori" kavramından ayıran özellik de burada karşımıza çıkar. Çünkü "bilimsel teori" denilince, önceden belirlediğimiz "bilimsellik" sıfatı dışında bir özelliği düşünmeyiz; ama biliyoruz ki "bilimsel bir sistemde" de örneğin metafizik unsurlar bulunabilmektedir.

Bir "sistem", "kendini korumak" adına çeşitli unsurları kullanabilir. Bu amaçla da bilimsel bir sistemin basitliğinden, güzelliğinden, faydalı olmasından vs. sözedilebilir. Bu anlamda bilimdeki değişimde, yani T. Kuhn anlamında bir paradigma değişiminde yanlışlanabilirlik tek başına etken olmayacak, farklı bir bağlamda da olsa P. Feyrabendci yaklaşımı da dikkate almak gerekebilecektir. Bilimsel bir "teori", örneğin artık işe yaramayacağı düşünüldükçe dikkate alınmayabilir; ama bir sistem, içerdiği felsefi, metafizik, estetik, pragmatik, kültürel, mitolojik vs gerekçelerle varlığını sürdürmek

isteyebilir, hatta bunda başarılı da olabilir. Nitekim Aristoteles felsefesinin dayandığı fizik anlayışı, bilimsel bir teori olarak geçerliliğini yitirmiş olsa da, felsefi bir sistem olarak halen varlığını sürdürmektedir. Astroloji, hiçbir bilimsel dayanağı olmasa da, bir sistem olarak hala itibar görmektedir.

Canlı sistemlerin öncelikli amacı, kendilerini dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korumak ve varlığını devam ettirmektir. Cansız bir sistem, örneğin içinde yaşadığımız fizik dünya da, birtakım yasalara uygun olarak değişim geçirir ve bu yolla varlığını sürdürür. ‘Cansız bir sistem’, ‘bilinçli olmasa’ da, varlığını sürdürmek için sürekli bir değişim içinde olmak durumundadır.

Bir sistem, bir kümeden farklı yapıdadır; çünkü küme denildiğinde, belirli tür nesnelere bir arada düşünmek yeterlidir. Fakat örneğin cansız nesnelere oluşturduğu bir sistem, cansız nesnelere (taş, odun, maden vs) kümesinden farklı bir varlık tanımlar. Bir “küme”yi, tanım gereği, nesnelere birtakım özellikleri (canlı olmak, konuşuyor olmak, sert olmak, yanıcı olmak vs. gibi) özellikleri açısından birlikte düşünürüz; diğer bir ifadeyle bu özellikleri açısından nesnelere varlık kazandırırız. Bir sistem oluşturan nesnelere de elbette bir küme meydana getirirler. Fakat bir sistem sözkonusu olduğunda, birarada düşünülen nesnelere hem tek tek hem de bir bütün olarak kendilerini koruma, gelişerek/değişerek varlıklarını sürdürme özelliğini dikkate almak gerekecektir. Dolayısıyla “küme” kavramını adeta bir üst düzleme taşımış, onu bir yığın olmaktan çıkarmış oluyoruz: ‘sistem’, değişim/gelişim içinde olmaktır ve varlığını sürdürme özelliğine sahiptir. Örneğin cansız nesnelere bir sistem olarak (yasalar dahilinde) varlıklarını sürdürmesi, bir gelişim ve değişim demektir; dolayısıyla bu noktada artık “küme” kavramının (cansız nesnelere kümesinin) dışına çıkmıştır. Bu aynı zamanda bize, nesnelere dinamik bir yapıda görmek ve bu açıdan onlara varlık kazandırma olanağı sağlamaktadır. Bu da nesnelere pasif ve statik yapıda kümeler olarak görmekten kurtulmak demektir; fizik teorileri açısından nesnelere elbette cansız varlıklardır, ama onlar canlılar dünyasında olduğu gibi örneğin sebep-sonuç ilkesine, korunum kurallarına veya basitlik ilkesine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında, hem sistemi hem de aralarındaki ilişkiyi (kümeler arası ilişkiden) farklı bir mantık sistemi¹ aracılığıyla tanımlayabiliriz. Böyle bir tanım, nesnelere ve olgulara farklı bir açıdan ve daha derinliğine görebilme olanağı da verebilir. Kaldı ki canlı ve cansız sistemleri birlikte ve birbirlerine bağımlı olacak şekilde de düşünebiliriz. Örneğin dünya, taş, toprak, deniz, ağaç, insanlar, bitkiler gibi

1 Burada solipsist mantıktan söz ediyorum. Bkz. Ural, 2019.

farklı varlık özelliğine sahip nesnelerin birlikte ve birbirleriyle ilgi içinde oluşturdukları, kendine özgü bir “sistem”dir. Bu sistemi eğer iki ayrı küme olarak düşünürsek, sadece daha genel bir cins (tüm nesnelere kümesi) olarak yorumlamak gerekir. Daha da önemlisi “küme” kavramı bize canlı ve cansız nesnelerin birbiriyle bağdaşmayan özelliklerini birlikte düşünmemize olanak vermez. Halbuki yukarıda kullandığım anlamda sistem, *cogitans* ve *extensa* arasında Descartes ile bozulmuş birliğin bir anlamda yeni bir bakışla kurulmasıdır.

İlginçtir, benzeri özellik kültür için de geçerlidir. Diğer bir ifadeyle ‘sistem’in özelliklerini, “kültür” kavramını anlamak için de kullanabiliriz. Bu bakış açısı, konumuz olan kültürün birbirini dışlayan, hatta birbiriyle çelişik gibi duran iki özelliğini anlamamızı da sağlayabilir. Çünkü kültür, anlamı gereği artmayı, çoğalmayı içermektedir; ama öte yandan kültür, tutuculuğu da temsil edebilmektedir. Genellikle, ne yazık ki, kültür olgusu bu iki özelliğinden birisi aracılığıyla tanımlanmakta; toplum ve bireyler, bu çerçevede tercihlerine yön verme yolunu seçmektedirler. Halbuki yapılması gereken, kültür olgusunu bu karşıt özellikler açısından düşünmek, daha doğrusu düşünebilmektir.

Her toplum, çağının gerektirdiği gelişmeye ayak uydurmak, değişimi sağlayarak kendini yenilemek ama aynı zamanda da benliğini korumak ister. Geçmiş deneyimlerini ve birikimlerini içeren, böylece kimliğini oluşturan kazanımları korumayı amaçlayan her toplum, aynı zamanda çağına da ayak uydurmak ihtiyacındadır. Fakat bu iki özellik kolayca birbiriyle çatışma içine girebilmektedir.

Öte yandan bu iki özellik, bir ‘sistem’i var-kılan karşıtlığın da izdüşümü konumundadır. Buradaki sorun, geçmişinden kopmamak ve deneyimlerinden yararlanmak ama aynı zamanda da gelişime ayak uydurmak talebiyle ilgilidir; esasen kültürün temel özelliği, birbirine karşıt bu iki amacı birlikte temsil eden kendine özgü bir ‘sistem’ olmasıdır. Kültürün birbirini dışarıda bırakan bu kurucu paradoksal yapısı, sadece toplumsal değil, bireysel sorunları anlamak için de kullanılabilir.

Bireyler, gelişime ve yeniliğe çok kolay uyum sağlar; iletişim araçları, sosyal medyanın kullanılması, eğlence ve ulaşım sistemleri bireylerin uyum sağlama yeteneklerinin gelişmesi için çok çekici fırsatlardır. Fakat aynı bireyler, bu olanakların arkasında yatan etkenleri dikkate almak bir kenara, farkında bile olmayabilir. İletişim araçları, toplumun günlük ve yüzeysel konularla yetinmesine ve tatmin olmasına kolayca sebep olabilir. Yüzeysellik, kültür adına, toplumsal bir kanaat olarak kolayca yaygınlaşabilir.

Bireylerin, nedenleri dikkate almayan bu tutumu, toplumsal bir karaktere dönüşebilmektedir.

Bir sistem, dolayısıyla kültür, ne geçmişle ilgisini koparıp kendisini korumasız bırakabilir ne de gelişmekten geri kalabilir. Burada karşımıza çıkabilecek sorunun çözümü için hem gelişimin ihmal edilmemesi hem de kültürün korumacı özelliğinin zaafa uğratılmaması gerekmektedir; daha yerinde bir ifadeyle önemli olan, kültür olgusunun, bu iki özelliğin birlikte düşünülmesine olanak verecek şekilde düşünülebilesidir.

Gelişim adına geçmiş yaşantı ve deneyimleri bir kenara bırakmak, elbette sistemi zaafa uğratar; ne var ki gelişemeyen bir sistem/kültür de varlığını koruyamaz: Diğer kültürlerin, daha doğrusu medeniyet adı altında tümellik kazanmış bir kültürün etkisi altına girip yok olmak tehlikesi ile yüzyüze gelecektir.

Kültürün geçmişe dönük yüzünü örf, âdet ve töreler, gelenek ve görenekler biçimler; fakat bunların toplamı kültür değildir. Anadolu'da binlerce yıldır yaşayan ama artık yok olmuş kültürlere (milletlere) ait örf, âdet ve töreler mevcuttur. Yani örf ve âdetlerin yaşaması, onları bütünleyen kültürün de yaşıyor olmasını gerektirmemektedir. Çeşitli sebeplerle (örneğin işgal, doğal afetler, savaş veya gelişime ayak uyduramamak sonucunda) bir kültürün/milletin ortadan kalması, örf ve âdetlerin de ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Örf ve âdetlerle kıyaslandığında, asıl önemli olan, kültürün varlığını sürdürebilmesidir; çünkü ancak kültür bir toplumu ileri taşıyabilir. Örf ve âdetler, töreler, gelenek ve görenekler, kültürün geçmişten gelen payandalarıdır. Fakat öyle görünüyor ki, bir toplum için asıl önemli olan, "kültür" kavramının içerdiği gelişim içinde olabilmektir. Bu gelişim, örf ve âdetler, töreler, gelenek ve göreneklere rağmen gerçekleşmek zorundadır; kültürel gelişim, toplumun kendini yeniliklere uyarlaması, yani gerek bireysel gerek toplumsal olarak gerekli yenileşmeyi/değişimi gerçekleştirmesidir. Kültür; toplumsal hafızayı oluşturan, yani deneyimlerini, tehlikelerden koruma yöntemlerini, ortak duygu ve davranışların taşıyıcısı farklı örf, âdet gibi öğeleri bütünleyen ama onların üstünde yer alması gereken bir 'sistem'dir. Bu sistem toplumsal değişimi de sağlamak durumundadır. Örf ve âdetler binlerce yıl boyunca belli bir coğrafyada varlığını sürdürebilirler; ama bu durum, o toplumun bir millet olarak varlığını sürdürmesini sağlamamaktadır. Bunun için kültür, değişim ve dolayısıyla gelişmenin aracı halini alabilmeli, onun önünü açabilmelidir. Bunun için onun, örf ve âdetlerin üstünde bir konumda bulunması, bu güce ulaşması gereklidir. Gerek can-

lılar gerek cansızlar dünyası bir sistem olarak, varlığını sürdürebilmek için, hem kendini korumak ama aynı zamanda gelişimini sürdürmek zorundadır.

‘Medeniyet’ denilince, belli bir kültürün özellikle aşağıdaki üç alanda öne çıkması ve dolayısıyla hakim konuma geçmesini anlıyorum. Bu üç temel/gerekli koşul, *hukuk*, *sanat* ve *bilim* üzerine kurulmuştur. Bilim, teknolojiye; sanat ise örneğin moda ve dolayısıyla günlük yaşama evrilebilir. Bu süreçte sözkonusu üç unsur, elbette birbiriyle etkileşim içinde olabilir.

Hukuk normal koşullarda, örf ve âdetler ile kıyaslandığında her milletin kültüründe bir üst konumda bulunur; bu üst konumu sayesinde, aynı toplumda, farklı örf ve âdetleri de ortak bir çerçeveye içine alır. Kısaca hukuk, o topluma özgü örf ve adetlerin, törelerin üstünde bir konumda yer alır, daha doğrusu yer alması gerekir. Uluslararası hukuk ise, kültürler üstü özelliği sayesinde, yerel kültürlerin ve dolayısıyla hukukun da üstünde bir konuma sahiptir. Böyle bir durumda bazı örf ve âdetlerin ortadan kalkması, zayıflaması ya da bazılarının evrilmesi kaçınılmazdır. Bu noktada (uluslararası) hukuk, sahip olduğu tümellik dolayısıyla, ‘medeniyetin’ de göstergesi olarak algılanacaktır. Hırsızın elini kesmek, artık genel geçer hukuk kurallarına yerini bırakmak durumundadır. Örfi davranışların çoğu, ancak sınırlı bir uygulama alanı içinde kendine yer bulabilir. Bir kültürün örfi davranışlar karşısındaki gücü, toplumda geniş bir ortak kabul alanına sahip olmasıyla, bireylerine kendini kabul ettirmesiyle orantılıdır; bu da ancak hukukun üstünlüğü ile sağlanabilir ve ancak bu sayede toplumsal gelişme/yenilenme mümkün olabilir. Sonuçta örf ve adetler, gelenekler de kendi sınırları içinde kalır, yani kültürün görevlerini üstlenmek durumunda olmazlar.

Varlığını sürdürmek, canlılar dünyası gibi, kültürel yaşamda da bireyleri birarada tutan, onlara bütünlük kazandıran temel bir amaçtır. Bu amaç, kültür olgusunun (yani bir A sisteminin) varlık sebebidir; çünkü kültür, insan toplumlarını herhangi bir yığından farklı kılar ve yukarıda da işaret edildiği gibi, topluma bir sistem özelliği kazandırır.

Bir kültür ne kadar güçlüyse, o oranda asli görevini yerine getirebilir; yani toplumun ihtiyaç duyduğu değişim, gelişim ve ilerleme arzusuna karşılık verebilir. Ancak bu sayede, hâkim kültüre/medeniyete -kendi benliğini koruyarak- katılabilir.

Kültürün bir sistem olarak düşünülmesini açıklayabilecek kavram, “*aidiyet*”tir.

Her birey, davranışlarını ve düşüncelerini belirleyen birtakım örf, adet, gelenek, kültür gibi olguların içine doğar. Bireyler bunların bir kısmını

benimsemek istemeyebilir ve onlara karşı çıkabilir. Bireylerin örf, adet, töre ve kültür ile olan ilişkilerini anlamak için “aidiyet” kavramını kullanacağım.

Kısaca söylemek gerekirse, aidiyetin temel nitelikleri, yani karakteri, rengi, beklentileri gibi özellikler bireyin içine doğduğu toplumun değerleri aracılığıyla biçimlenir. Bireylerin aidiyet duygularının rengi, millete, spor kulübünden siyasi oluşumlara, dini inançlardan hobi amaçlı kurumlara ve bireyin beklentilerine göre zamanla değişebilir. Aidiyet, canlılar dünyasında bir ‘sistem’in oluşabilmesinin ve sürmesinin temel koşulunu sağlar; bir sistemin varlık koşuludur. Aidiyet duygusunun niteliği, gücü veya bireylere yüklediği görevler, bireylerin kimliklerini, yani kendilerini ve çevrelerini algılayışını belirler. Bireylerin içine doğdukları toplumun oluşturduğu ‘sistem’ ile bireylerin sahip olduğu aidiyet duygusu arasında şüphesiz karşılıklı yoğun bir ilişki vardır. Bireylerin aidiyet duygusunun rengi, bireylerin içinde yer aldıkları sistemin varlık özelliğini tanımlar: .

Bireylerin içine doğdukları toplumsal değerlerle olan ilişkisi, aidiyet duygusu üzerinden ele alınmazsa, kültürün örf, adet, gelenek, görenek, töre gibi kurucu unsurları ile olan etkileşmesi de anlaşılamayacaktır. Fakat daha da önemlisi, aidiyet kavramının, kültürün hem gelişmeye açık olmasının hem de tutucu bir özellik taşımasının anlaşılıp açıklanabilmesine olan katkısıdır. Yani kısaca, bireylerin aidiyet duygusunu karakterize eden, onun rengini belirleyen özellikler, o toplumun kültürünü de karakterize eder.

Aidiyet, insanın içinde yer aldığı sistemin/sistemlerin oluşabilmesinin *sine qua non* koşuludur. Bireyler (hoşlanma, menfaat, güvence, bağlılık, yardımlaşma, fedakarlık, kurnazlık gibi bir kültüre rengini veren) çeşitli etkenler aracılığıyla bir sisteme (kulüp, dernek, parti vs.) dahil -ait- olurlar. ‘Ait-olmak’ şüphesiz istek ve iradeye bağlı olduğu gibi doğuştan da olabilir. Fakat özelliği ne olursa olsun, aidiyetin temel niteliği, ritüeller ile birlikte karşımıza çıkmasıdır. Ritüeller, aidiyetin göstergeleridir. Aynı Tanrı’ya inanan bir Müslümanı bir Hıristiyandan ayıran, ritüelleridir.

Ritüelin özelliği, davranış ve söz gibi eylemlerle tekrarlanmaktadır. Anenin çocuğunun başını okşaması, dans, ibadet şekilleri, saygı göstergesi davranışlar, yani birbirinden çok farklı alanlarda karşımıza çıkan eylemler bir ritüeli ve dolayısıyla da bir aidiyeti bildirir.

Biraz yakından bakıldığında aidiyetin örf, adet, gelenek, töre ve kültür arasındaki bağıntısının, ‘ritüel’ kavramı aracılığıyla daha iyi açıklanabileceği görülür: ritüeller, (bazen asırlar boyu) aynen devam edebilirler. Ama kültür, tanımı gereği, değişmeyi ifade etmektedir. Burada önemli olan bir

husus, örf, adet gibi geçmişini ifade eden unsurlar ile kültürün geleceğe dönük yüzü arasındaki ilişki koparsa, ritüeller de içi boşaltılmış tekrarlara dönüşür.

Toplumdaki kültürel değişimin hem sebebi hem sonucu konumunda olan sanat, hukuk ve bilimin kendine özgü ritüelleri vardır ve dolayısıyla özel bir aidiyet tanımlarlar. Bu üç alandaki gelişmelerin beraberlerinde getirdikleri aidiyetlerin ritüeller ile olan ilişkisi dikkate alınmazsa, kültürler arası ilişki, bir kültürün diğer bir kültür üzerine kurduğu hegemonya olarak anlaşılabilir.

Sanat, bir kültürün diğerleri üzerine etki aracı olagelmıştır; günümüzde özellikle moda ve müzik bunun tipik örnekleridir. Değişen toplumsal yapı, ticari ve ekonomik ilişkiler ve benzeri etkenler yeni hukuk kurallarına ihtiyaç göstermektedir. Bilimsel gelişim ve elbette teknoloji, günümüzde kültürel değişimi talep eden, değişmeyen bir etkiyi temsil etmektedir. Öncelikle sanat, hukuk ve bilimin değişen ve değiştiren temel güçler olması, kültürün varlık özelliklerini de ister istemez etkileyecektir; aradaki ilişki, özellikle moda ve teknolojinin biçimlediği cazip ritüellerin, toplumdaki mevcut aidiyetler üzerinde kuracağı baskı aracılığıyla gerçekleşecektir; bunun sonucunda kültürel yapı da kendini tehlike altında hissedecektir.

Toplumun dinamiklerini sürekli biçimleyen, yön veren ve değiştiren bu üç öncü alan, bir çağı karakterize eden “medeniyet” adı altında tümelik kazanmakta ve kendine bir etki alanı tanımlamaktadır; böyle bir etki alanı, bir kültürün diğer kültürler üzerine hegemonya kurmasına da olanak vermektedir. Böyle bir baskı altında kalan kültürler kendilerini yenileyemezlerse, değişime karşı bir direnç içine girmeleri sözkonusu olmaktadır.

Bu direnç, aidiyetler aracılığıyla ama temelde örf, adet, gelenek gibi kurumlar adına gerçekleşmektedir. İlginç olan, aidiyetin diğer yüzünün, “medeniyet” kavramı çerçevesinde ortaya çıkan olguya dönük olmasıdır. Aidiyetin, biri diğerini dışta bırakan bu ikili özelliği anlaşılmadıkça, bir kültürün medeniyet olgusu ile olan/olması gereken ilişkisi de sonu gelmeyen tartışmaların doğmasına sebep olacaktır. Eğer soru doğru sorulmaz ve “aidiyet”in “kültür” ve “medeniyet” ile olan iki kutuplu ilişkisi doğru analizlenemez ise toplum kendine doğru hedefler seçmede başarılı olamayacaktır. Aidiyetin bu karşıtlık içeren kaypak görünümü ama aslında bir kültürün taşıyıcısı olma özelliğini, onun “sistem” ile olan ilgisine bakarak daha gerçekçi bir şekilde yorumlayabiliriz.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında “sistem” kavramını; “yerine göre kendini/ varlığını korumak, yerine göre de gelişimini sürdürmek amacına sahip bir organizasyon” olarak yorumlayabiliriz. Bu açıdan bakınca ‘sistemi’, kendine özgü dinamizme sahip bir yapı olarak düşünebiliriz. Bu yapının (konumuz açısından) önemi, hem içinde bir amaç taşıması hem de mekanik/determinist bir kurgu olarak tasarlanabilmesidir. Nitekim toplum, hem bireylerin (nicel olarak ifade edilmesi zor) değer yargılarına ve inançlarına hem de nesnel ve ölçülebilir ekonomik verilere göre işleyen bir yapıdadır. Aidiyet, her iki özellikle de ilgi içindedir ve aynı zamanda aralarındaki ilişki de yine aidiyet üzerinden kurulmaktadır; çünkü aidiyet, kültürün hem nesnel hem de öznel yanını temsil etmektedir. Aidiyetin bu iki özelliği de kapsamasının sebebi, bireylerin duygusal yönlerini kullanması, bir duygusallık içermesi ama aynı zamanda nesnel olarak ölçülebilir bir yapıda olmasıdır. Böyle bir sistemi (yani kültürü) hem nicel hem de nitel özellikler aracılığıyla anlamak, sanırım birçok soruna çözüm getirme olanağı sağlayabilir. Bu bakış açısı sayesinde bir yapıyı, hem mekanist hem de içinde erek/telos barındıran bir sistem olarak yorumlamak mümkün olur. İçinde yaşadığımız dünya da hem canlı hem cansız nesnelere etkileşiminin bir ürünüdür. Dolayısıyla da sadece kültür olgusunu değil içinde yaşadığımız dünyayı (yukarıda ana hatlarıyla işaret edilen anlamda) bir “sistem” olarak görmek, bir şeyi hem nesnel hem de öznel özellikler açısından kavrayabilmeye, hem mekanik hem de içinde erek barındıracak şekilde düşünmeye, duygusal olanla rasyonel olanı birlikte ele alabilmeye olanak verecektir. Kültür olgusunu nicel ve nitel özellikler açısından görmek bize yeni bir bakış açısı sağlayabilir, böylece geleneksel birçok soruna da farklı bir açıdan yaklaşmak mümkün olabilir.

Her sistem gibi kültürün de kendi geçmişini koruması ama gelişimini de sürdürebilmesi gerekir; elbette ancak bu sayede varlığını devam ettirebilir. Bu süreci ise ancak onun nicel ve nitel özelliklerini birlikte düşünersek anlayabiliriz.

Nicelik, empirik bilimlerde ölçülebilmeye, deney ve gözlem verilerinin de yasalar aracılığıyla yorumuna olanak vermektedir. Kültür olgusunu “aidiyet” kavramıyla ilişkilendirmek, bazı özelliklerinin nicel değerler aracılığıyla tasvirine, yani nesnel bir açıklamasının yapılmasına olanak verebilir.

Şüphesiz sadece kültür olgusunda değil, sosyal bilimlerde nesnellik/nicel dil yeteri kadar kullanılamaz; fakat buna karşılık, Pozitivizm’den miras kalan kavram analizini, eksikliği bir ölçüde de olsa gidermek için kullanabiliriz. Bu olanak, aşağıda ele alınacağı gibi, kültürün aslında kendi özünü koruyarak gelişime açık bir yapıda olduğunun gösterilebilmesini sağlayacaktır.

“Kültür” kavramının ağırlığını tartamıyor, uzunluğunu ölçemiyoruz; öncelikli amacımız ister istemez kavramların mantıksal ve dilsel analizi olacaktır. Esasen fizik bilimlerinde de bir tür kavram analizinden sözedilebilir: Kavramlar arasında yasalara bağlı olarak nicel dil aracılığıyla kurulan ilişki de aslında bir çeşit kavram analizidir. Nitekim, örneğin “ $F=m.a$ ” şeklindeki bir formül, “kuvvet” kavramının içeriğini sınırlayıp anlamını da belli bir açıdan tanımlamaktadır. Benzer şekilde, bir sistem olarak “kültür” kavramını “aidiyet” kavramıyla ilişkilendirmek, dilsel ve mantıksal bir analizle sağlanabilir. Çünkü “aidiyet”, sahip olduğu görsellik sayesinde, nesnel bir yolla ele alınabilir. Bu özellikleri sayesinde de “kültür” olgusunun olabildiğince nesnel bir açıklaması yapılabilir.

Bu bakış açısı, kültürün bir toplum içindeki ikili işlevinin doğru olarak anlaşılabilmesine olanak vermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Kültürün gelişmeye dönük yüzü ile geçmişe dönük yüzünün birlikte kavranılması da esasen sistem olgusunun bir özelliğidir; aslında olması gerektirir, yani karşıtlık içeren iki işlevlilik. Sorun, bu iki işlevli olmayı görmezlikten gelip, kültürü, tutuculuk veya gelişme içinde olma özelliklerinden sadece birisi ile özdeşleştirilmesidir.

Tümellik kazanan (yani “medeniyet”e evrilen) bir kültür, sistem olarak varlığını sürdürebilmek için askeri, ekonomik, teknolojik vb. alanlarda sürekli genişlemeye yöneliyor ve ister istemez hegemonik bir özellik kazanıyor. Bu heganomik gücün karşısında bir kültür, değişim ve dönüşüm sağlayamadığı takdirde, kendi üzerine kapanıp, koruma adına kendini yenileyemiyor ve sonuçta varlığını da tehlikeye atmış oluyor.

Bir toplumun geleceğini kurgulama becerisi, öncelikle kültürel yapının bir ürünüdür; çünkü kültür, zaten toplumdaki gelişmeyi sağlayan dinamizmi ifade eder. Gelişmeyi değil de kendini korumayı önplana alan bir kültürel anlayışın hakim olduğu bir toplumun geleceği, geçmişin sorunlarının tekrarından oluşur. Geçmiş şimdiden² -şimdinin sorunları üzerinden tartışıp kurgulayabilen bir toplum, geçmişinin olumlu özelliklerini geleceğe yansıtabilir. Ancak böyle bir toplum geleceğini kurgulayabilir, ona yön verebilir. Aksi takdirde toplum farkında bile olmadan geçmişe saplanıp kalacak, geçmişten getirdiği sorunlarla boğuşacak, hiç farkında bile olmadan tüm enerjisini geçmişin sorunlarını çözmek için harcayacaktır.

Geçmiş geçmiş olarak anlamamak, onu ‘şimdi’nin sorunları açısından yorumlamamak, ‘şimdi’yi geleceğe taşımamak, kültürü işlevsiz kılmak demektir. ‘Şimdi’nin yüzünü geçmişle sınırlamayıp geleceğe döndürülmesi

2 Bkz. <http://www.safakural.com/bilim-tarihi-kulturel-zaman-ve-fuat-sezgin>

aslında bir eşiğinin aşılması demektir. Aksi takdirde toplum 'şimdi'yi geçmişte yaşamaya başlar. Halbuki geçmiş, şimdinin sorunlarını anlamak için yeterli olmaktan çıkmıştır. 'Şimdi' eşiğinin geleceğe doğru aşılmasında "aidiyet" kavramı kilit bir rol üstlenmiştir. "Aidiyet" olgusunu örf, âdet, töre ile sınırlandıran, hatta özdeşleştiren bir toplumda kültür, geçmişe bağlılık, geçmişü yüceltme veya kısaca korumacılık halini almıştır. Eşik aşıлып aidiyet gelişme üzerinden tanımlanırsa, bireyler de aidiyetlerini 'şimdi' ortaya koymaları başarılarla eşleştirmeyi ve kendilerine bu yolla varlık kazandırmayı tercih edeceklerdir.

Bireyler için aynı anda birden çok aidiyet sözkonusu olabilir. Kulüpler, dernekler, amatör veya profesyonel guruplar farklı amaçlar için varolabilir ve bireyler bu gurupların birkaçına aynı zamanda dahil olabilirler. Aile, millet, din gibi kurumlar, bireylerin doğuştan dahil olduğu aidiyetleri tanımlarlar. Bir toplumda birbirinden farklı örf, adet, töre, gelenek ve görenekler farklı aidiyet talepleriyle karşımıza çıkabilir. İşte bir toplumun kültürü, empirik bilimler kadar olmasa da, bu aidiyetler üzerinden ve nesnel olarak yorumlanabilir. Böyle bir bakış açısı, "kültür" kavramının hem geçmişe bağlı olmayı hem de gelişmeye açık olmayı içerdiğini kabul etmeyi mümkün kılar. Çünkü aidiyet duygumuzun korumacı tarafı geçmişe bağlılığı, gelişme yönü ise geleceğe yönelmeyi içermektedir. Bireylerin aidiyet duygularının kendini davranışlarla ve sözlerle ortaya koyması, onun nesnel yönüdür. Çünkü her ikisi de gözlemlenebilir ve ölçülebilir bir özellik taşımaktadır. Bu özellik, bir toplumun kültürel renginin nesnel olarak tespit edilmesine büyük ölçüde olanak verebilir.

Farklı kurumların farklı aidiyet özelliği taşıması hiç de şaşırtıcı değildir; çünkü her birey kendini güvence altına almak, kültürel bir etkinlik içinde bulunmak, bazı mesleki dayanışma ve gelişmelerin dışında kalmamak için farklı renklerdeki aidiyet gurupları içinde bulunabilir. Bu aidiyet gurupları içinde bazıları daha kuşatıcı olabilir, baskın özellikleriyle bireyleri karakterize edebilirler. Bir toplumda mevcut farklı aidiyet gurupları arasında etkileşmeden, üstünlük özelliğinden veya aralarında bir geçişten sözedilebilir. Bir toplumda mevcut aidiyet gurupları içinde bir veya birkaç tanesi daha baskın bir özellik taşıyabilir ve o toplum için model bir davranış ve bakış açısı öngörebilir. Bu model konumunda olan aidiyet, toplumu da karakterize eden bir özellik taşıyacaktır. Böyle bir aidiyet, diğerleri için referans konumunda bulunur: Özellikle milliyet ve din, tüm aidiyet guruplarının üstündedir, yani bir referans konumunda bulunur. Referans konumunda bulunan aidiyet duygusunun dayandığı temel bir değer ise adalettir. Diğer bir ifadeyle adalet, ait olunmanın gerekçesidir. Bu gibi değerler, bireylerin ve

toplumun aidiyet anlayışını belirler. Bireyin kendisini topluma ait hissedebilmesinin ve toplumu benimseyebilmesinin gerekçesi, ancak adalet gibi bir değer olabilir. Aidiyet talebi, örneğin “adil olmak”, bireyin kendisini ait hissetmesine olanak veren simge veya semboller ve özel ritüel/ritüeller aracılığıyla gerçekleşmektedir. Örneğin müzik, resim, geometrik figürlerden oluşan semboller, amblem, flama gibi anlatım araçları, -çeşitli metaforik çizgiler- aidiyet ifade etmek için kullanılabilirler. Bu gibi araçlar estetik içerikleri, denge ve uyum özellikleriyle bireyde hoşlanma duygusu oluşturur; ama aynı zamanda onlar, soyut, metaforik, sembolik anlatımlar olarak bireyi farklı bir düzleme taşır, hatta evrensel olan ile ilişki kurmasına da olanak verir. Farklı düzlem, ilahi içerikli olabileceği gibi bireyin iç dünyasını da temsil edebilir. Aidiyetin böyle bir aracıya fazlasıyla ihtiyacı vardır; çünkü aşkın ve evrensel bir zemin, bireyin aidiyetini pratik çıkar hesapları dışında kurması için güçlü bir gerekçe tanımlar. Daha da önemlisi, ahlaki ve estetik değerlerin evrenselliklerinin (ki bunlar insanın ve toplumun davranış, düşünce, duygu ve inanç dünyasını yönlendiren ve kuşatan temel değerlerdir) soyut bir zemin üzerine inşa edilmesidir. Örneğin ‘adalet’e soyut bir zemin üzerinden varlık kazandırmak, aidiyet duygusunun³ ideal bir dayanak üzerinden inşa edilmesine de olanak sağlayacaktır.

Budizm aidiyet duygusunu doğa üzerinden, Musevilik ‘anne’ üzerinden, Hıristiyanlık ise baba otoritesi üzerinden ve aracılığıyla biçimlemektedir. Tapınak, Havra ve Kilise gibi dini içerikli mimari eserlerde bunu görmek mümkündür. İslamiyette ise denge ve uyum içeren soyut ve etkileyici bir estetik içeriğe sahip süslemelerin insanda yarattığı hoşlanma, aidiyet duygusuna kozmik bir gerekçe sunmaktadır.⁴ Soyut figürlerden oluşan bezemeler ve süslemeler, sanki evrendeki uyumu temsil etmekte; bu uyum, birer estetik değer olarak hoşlanma ve beğenme duygusunu, bu duygu da pay alma ve ait olma gibi duyguları beraberinde getirmektedir. Güzel ahlak ve estetik değerlerin yaslandığı bu evrensellik/kozmozolojik arka plan, bireydeki aidiyet duygusunun toplumsal ve kültürel zeminini kurmaktadır. Bu kuşatıcı değerler, toplumda geçerli olan diğer değerlere yön verir, onların rengini belirler.

‘Güzel olan’ın bir görsel bir de yaşam içinde karşımıza çıkan davranışlara ilişkin yanı vardır. ‘Güzel olan’, algılanan nesnelere ait bir özellik olduğu

3 Aidiyet duygusu ile Kant’ın bilgi üretimde temele koyduğu apriori kategoriler arasında bir benzetme yapılabilir. Çünkü aidiyet, davranışlarımıza yön veren bir tür apriori duygudur. Bu duygu, Hegel’e uzanan yolda da karşımıza çıkabilir: aidiyet duygusu, Hegel’in “geist” kavramının ‘ete kemiğe bürünmüş’ hali gibi düşünülebilir.

4 Bkz. <http://www.safakural.com/kultur-kavrami-ve-kapsami-uzerine-dusunceler>

gibi, ‘güzel huy’ veya ‘güzel ahlak’ gibi davranışlara ilişkin bir nitelendirilme de olabilir. Aidiyet ile ilgi içinde bir değer olarak düşünüldüğünde, her iki durumda da ‘güzel olan’ın kaynağı, öyle görünüyor ki evrensel olandır, evrenin kendisidir; çünkü arka planda ona kozmolojik bir boyut üzerinden varlık kazandırılmıştır. Güzelliğin estetik boyutunun soyut geometrik şekiller aracılığıyla anlatımı, aidiyetin görsel yönünü; bu şekillerin sembolize ettiği kozmolojik arka plan, denge ve uyum olarak aidiyetin teolojik boyutunu oluşturmaktadır. Minberlerin kenarında bulunan soyut figürlerin estetik bir haz uyandırma amacı dışında faydaya dönük bir özellik taşıdığı söylenemez. Bu hazzın, hoşlanma ile birlikte, kişide kendini o mekana ait olma duygusu uyandırdığı da açıktır. Diğer bir ifadeyle, bizden bir aidiyet duygusu talep eden “iyi ve güzel”, “görsel soyut geometrik şekiller” aracılığıyla evrensel/ kozmolojik bir boyuta taşınmıştır. İslamiyetin talep ettiği aidiyeti, hem ahlakta hem davranışlarda hem de tüm beşeri duyularda geçerli olan “güzel” kavramıyla eşleştirmek mümkündür, hatta gereklidir.

Öyle görünüyor ki Türklerin millet olarak temel ve kadim değeri adalettir; bu değerın görsel boyutu dışında dilsel bir boyutundan da sözedilebilir. Nitekim “kut” kavramı, kozmolojik arka planı yanı sıra, günlük yaşamda her yerde karşımıza çıkan bir referans değerdir.

Evrendeki uyum ve denge, gerek estetik gerek dilsel yolla, günlük yaşam içine sindirilmişdir; böylece bireylerdeki aidiyet duygusu, soyut fakat onları çok derinden yakalayan teolojik kodlar haline getirilmiştir. Güzel ahlakın adalet ile olan ilişkisinin, soyut geometrik şekiller aracılığıyla, uyum ve denge ile eşleştirilmesi, özgün kültürel bir anlatımdır.

Günlük sıradan yaşam içinde karşılaştığımız bayraklar, logolar, trafik işaretlerinin oluşturduğu semboller, giyim-kuşam biçimleri, doğal veya yapay objelerin her birisi iç dünyamızda mutluluk, hüznün, sevinç gibi duygulara karşılık gelirler. İç dünyamızdaki duyguların dilsel karşılıkları ise kavramlardır. Duygularımızın en saf ve doğrudan ifade araçları (kavramlar ve objelerden de önce) renk, ses, koku gibi duyulardır. Bu gibi duyu verileri duygularımızla doğrudan ilişkilidirler; bu verilerin her birisi bir duyguya karşılık gelir ve bir aidiyet tanımlar. Nitekim farklı renkler, ses, koku bizde uyandırdığı duygular aracılığıyla bir aidiyet tanımlar. Fakat bir de ahlak, güzellik veya adalet gibi kültürel içerikli kavramların karşılık geldiği figürlerden söz etmek gerekir. Bu gibi duyguların anlatım araçları, özellikle sembol, simge, şekil veya hareket olmaktadır: Bunlar dans, bayraklar, flamalar, terazi, kılıç, çiçek gibi görsel malzemelerdir. Bu anlatımlarda kültürel boyut

da artık işe karışmaktadır. Konumuz açısından bizi burada ilgilendiren özellik, bu kültürel boyutun değişik ritüeller aracılığıyla dışa vurulmasıdır.

Müzik ve dans, her toplumun çok temel iki duygusunun, mutluluğunun ve hüznünün ifade aracı olagelmıştır. Bu iki çok temel ifade aracını birer kültür objesi olarak bilinen geleneksel yorumları dışında, aidiyet ve ritüellerle ilişkisi açısından ele almak, yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi, bizi kültür kavramının farklı bir yorumuna götürmektedir. Bu yorumda temele konulan aidiyet ve referans kavramları karmaşık bir sistemin, yani kültür olgusunun analizine ve anlaşılmasına nesnel olarak olanak vermektedir. Referans değerler ile birlikte aidiyetin ve ritüellerin önemini ve yerini dikkate almadan kültür olgusunun karmaşasını geleneksel tutumla kavramak sanırım mümkün değildir⁵; dolayısıyla bu geleneksel bakış aracılığıyla verilecek tanımlar da eksik olacaktır.

André Gide'e, "felsefe ne işe yarar?" diye sormuşlar, söylenen o ki "aklınızı karıştırmaktan başka bir işe yaramaz" mealinde bir cevap vermiş. Ama bence önemli olan da bu! Çünkü hepimiz, dilin yapısından kaynaklanan dogmalarla, kabullerle, inançlarla sarmalanmış, hatta bir anlamda da hapsedilmiş durumdayız. Bir koza içinde kabullerimizle yaşıyoruz. Bu kozanın içinden çıkabilmek için felsefenin içselleştirilmesi kaçınılmazdır. Felsefenin içselleştirmesidir ki bildiğimizi sandıklarımızı, bildiğimize inandıklarımızı felsefi sorgulamalardan geçirmeye olanak verir. Felsefeyi felsefe yapan özellik, çok iyi bilindiği gibi, aynı konuda farklı cevaplar verebilmektir. Bu özellik başka hiçbir alanda yoktur. Bilim doğruyu arar, din hakikati arar, günlük yaşayışımızda deneyimlerimiz vardır, inançlarımız vardır, kabullerimiz vardır; ama sonuçta sürekli olarak (hiç de nesnel olmayan) tarihsel alışkanlıkların getirdiği bir 'hakikat' etrafında dolanır, ona ulaşmaya çalışırız. Dolayısıyla hangi disiplin aracılığıyla olursa olsun bilgi elde etmek, doğruya, hakikate, gerçeğe veya her neyse hep ona yönelik bir eylem olarak düşünülür. Ama felsefenin biricikliği, sorgulamayı, aynı konuya, aynı soruna farklı cevap vermeyi gerektirmesinde yatmaktadır. Yukarıda yapılan açıklamalar, birtakım kabullerin sorgulanmasına sebep olmuş ise maksat da hasıl olmuş demektir. Amaç elbette "kültür" kavramı ile ilgili tüm sorulara cevap vermek değildir. Bu kavramı, kendi içinde mantıksal olarak tutarlı bir bütünlük çerçevesinde ele almak ve sonuçlarını da nesnel olarak değerlendirmek asıl hedef olabilir.

5 Solipsist mantığın (Ural, 2019) bu geleneksel tutum dışında yeni bir bakış açısı sağlayabileceğini sanıyorum.

Öz

(Dil ve Sistem Açısından) Aidiyet ve Kültür

Geleneksel olarak “kültür” kavramı birtakım özellikleri öne çıkarılarak tanımlanmak istenilir; fakat bu yazıda bir tanım üzerinden hareket etmek yerine, karşıt iki özelliği aracılığıyla kültür olgusu anlaşılmasına çalışılacaktır. Nitekim “kültür” kavramı paradoksal bir şekilde hem bir değişim ve gelişimi ifade etmekte hem de korumacı bir özellik taşıyacak şekilde kullanılmaktadır. Bu iki karşıt özelliğin birlikte kullanılma sebebi, “sistem” ve “kültür” kavramları arasında kurulacak ilişki aracılığıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Kültür olgusunun anlaşılmasında kullanılacak diğer kavram çifti ise “dil” ve “aidiyet”tir. Kültür olgusunun aidiyet ile ilişkisi, bu olgunun bazı temel özelliklerinin ortaya konulması dışında, medeniyet ile olan ilişkisinin de çok yönlü olarak irdelenmesine fırsat verecektir. Diğer önemli olan nokta, “dil” ve “aidiyet” kavramlarının, kültür olgusunu nesnel bir şekilde yorumlayabilmemize olanak vermesidir. Amaç, kültür olgusunu her yönüyle açıklamaya yönelik bir tanım vermek yerine, onu belli bir açıdan incelemek ve özellikle de günlük yaşam içindeki yerini ve önemini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: kültür, gelişme, eskiye bağlılık, sistem, medeniyet, dil, aidiyet, referans değerler.

Abstract

Belonging and Culture (In Terms of Language and System)

Traditionally, the concept of “culture” is intended to be defined by highlighting some of its features. However, in this article, instead of starting from a definition, the concept of culture will be understood through its two opposite features. Indeed, the concept of “culture” is used paradoxically to express both change and development and a protective feature. The reason for using these two opposite features together will be explained through the relationship to be established between the concepts of “system” and “culture”. Another pair of concepts to be used in understanding the phenomenon of culture is “language” and “belonging”. The relationship between the phenomenon of culture and belonging will provide a multifaceted examination of its relationship with civilization, as well as revealing some of the basic characteristics of this phenomenon. Another important point is that the concepts of “language” and “belonging” allow us to interpret the phenomenon of culture objectively. The aim is not to give a definition that explains the phenomenon of culture in all aspects, but to examine it from a certain angle, especially to reveal its place and importance in daily life.

Keywords: culture, development, loyalty to the past, system, civilization, language, belonging, reference values.

Kaynakça

- Ural, Ő., (2019), "Solipsizm", *Physical Things and Personal Perceptual Space*, Vernon Press.
- <http://www.safakural.com/kultur-kavrami-ve-kapsami-uzerine-dusunceler> (2019)
- <http://www.safakural.com/bilim-tarihi-kulturel-zaman-ve-fuat-sezgin> (2019)